

УДК 371.048.4

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ ОБСТЕЖЕННЯ ПОЗИЦІЙ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗОШ ЩОДО ВИКОНАННЯ НИМИ ПРОФКОНСУЛЬТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Кавецький В.Є., к. пед. н.,
доцент кафедри педагогіки і психології та інклюзивної освіти
Тернопільський обласний комунальний інститут
післядипломної педагогічної освіти

У статті порушено проблему підготовки педагогічних працівників до проведення профорієнтаційної роботи в ЗОШ. Розглянуто структурні компоненти готовності педагогів до надання профконсультаційних послуг учням. Проаналізовано рівень обізнаності вчителів щодо теоретичних аспектів профорієнтації та соціально-професійних орієнтирів школярів. Визначено фактори, що перешкоджають проведенню профорієнтаційної роботи на належному рівні, і позиції педагогів щодо напрямів покращення профорієнтаційної діяльності.

Ключові слова: *оптант, профконсультант, професійна орієнтація, професійне самовизначення.*

В статье затронута проблема подготовки педагогических работников к проведению профориентационной работы в общеобразовательной школе. Рассмотрены структурные компоненты готовности педагогов к оказанию профконсультационных услуг ученикам. Проанализирован уровень осведомленности учителей относительно теоретических аспектов профориентации и социально-профессиональных ориентиров школьников. Определены факторы, препятствующие проведению профориентационной работы на должном уровне, и позиции педагогов относительно направлений улучшения профориентационной деятельности.

Ключевые слова: *оптант, профконсультант, профессиональная ориентация, профессиональное самоопределение.*

Kavetsky V. Ye. PSYCHO-PEDAGOGICAL SURVEY OF TEACHING STAFF'S POSITIONS ON CARRYING OUT THE CAREER ADVISING ACTIVITIES

The problem of teaching staff's training to the career guidance at school has been cleared up in the article. Structural components of teachers' readiness to provide career advising services for pupils have been studied. The level of teachers' knowledge as to theoretical aspects of career guidance and socio-professional key points of pupils have been analysed. Factors that prevent from career guidance at the appropriate level and teachers' positions on areas to improve the career guidance have been determined.

Key words: *optant, career advisor, career guidance, professional self-determination.*

У часи глобальних соціально-економічних перетворень молодій людині важко зорієнтуватися і віднайти своє місце в суспільстві, спроектувати своє професійне самоздійснення. Тому необхідною є дієва профорієнтаційна допомога педагогічних працівників у розв'язанні проблеми адекватного вибору майбутнього професійного шляху учнями загальноосвітніх навчальних закладів. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року наголошується на необхідності створення умов для посилення професійної орієнтації та допрофільної підготовки, забезпечення профільного навчання, індивідуальної освітньої траєкторії розвитку учнів відповідно до їхніх особистісних потреб, інтересів і здібностей.

Психолого-педагогічним основам підготовки молоді до вибору фаху присвятили праці Ю. Гільбух, О. Голомшток, Є. Клімов, Г. Костюк, В. Моляко, Є. Павлютенков, В. Симоненко, С. Чистякова, Б. Федори-

шин, М. Янцур. Проблеми професійної орієнтації, професійної консультації та практики профконсультації досліджували Б. Федоришин, Н. Пряжников, Н. Гейжан, М. Валітов, В. Орлов, М. Тименко. Чимало сучасних вітчизняних вчених проводять наукові розвідки в царині професійної орієнтації. Так, В. Вострікова визначила педагогічні засади професійної орієнтації старшокласників у навчально-виховному процесі, Г. Москалик окреслив філософські засади професійної орієнтації особистості в загальноосвітній школі, О. Вітвіцька проаналізувала психологічні умови професійного самовизначення випускників середніх шкіл в процесі профконсультації. Г. Валеев і А. Войтко розглянули особливості підготовки студентів педагогічних ВНЗ до профорієнтаційної роботи. Г. Шліхта визначив зміст, форми та методи формування готовності майбутнього вчителя інформатики до профорієнтаційної діяльності зі старшокласниками.

Однак поза увагою науковців залишилися дослідження особливостей позицій педагогічних працівників стосовно проблем професійної орієнтації школярів, їхніх можливостей надати ефективну допомогу оптанту під час вибору професії. Тому **метою статті** є дослідження орієнтацій педагогічних працівників у проблемах підготовки учнів до професійного самовизначення, їхньої готовності виступити в ролі профконсультантів.

Виклад основного матеріалу. У структурі готовності педагогічних працівників до профорієнтації виділяють такі компоненти: мотиваційний, емоційний, когнітивний і операційно-дійовий [3, с. 15].

А. Садова до основних компонентів готовності педагогів до професійної діяльності відносить такі, як мотиваційно-цільовий, змістовно-операційний, орієнтаційний, оцінно-регулятивний [2]. Цей підхід можна застосувати і під час визначення структури готовності педагогічних працівників до профорієнтаційної діяльності: наявність установки на розв'язання проблеми підготовки учнів до професійного самовизначення, позитивного ставлення педагога до проведення профорієнтаційної роботи в ЗОШ, стійких намірів реалізувати свої професійні компетенції під час підготовки молоді до вибору фаху (мотиваційний компонент); наявність знань, умінь, навичок і компетенцій, необхідних для успішного розв'язання профорієнтаційних завдань (змістовно-операційний компонент); наявність принципів, переконань про необхідність і важливість підготовки учнівської молоді до профорієнтаційної діяльності, готовність діяти відповідно до них (орієнтаційний компонент); наявність здатності адекватно оцінювати свою профконсультативну роботу, готовність вносити корективи в діяльність відповідно до обставин, що виникають під час підготовки оптантів до вибору професійного шляху, зіставляти отримані результати з оптимальними педагогічними зразками (оцінно-регулятивний компонент).

Як видно, важливою складовою частиною готовності педагогів до здійснення профконсультативних функцій є їх інформаційне забезпечення, що включає обізнаність із нормативно-правовою базою профорієнтації, компонентами (етапами) профорієнтації, вітчизняним і зарубіжним профорієнтаційним досвідом, динамікою розвитку сучасного ринку праці, основами класифікації професій, моделлю взаємодії ЗОШ з іншими інституціями соціалізації молоді, формами та методами профорієнтаційної роботи з оптантами, особливостями діяльності з батьками оптантів, соціаль-

но-професійними орієнтирами школярів і параметрами готовності учнів до професійного самовизначення тощо.

З метою визначення рівня інформаційного забезпечення педагогічних працівників щодо профорієнтаційних питань, виявлення позицій учителів стосовно шляхів покращення підготовки учнів до професійного самовизначення було проведено відповідне анкетне опитування педагогічних працівників Тернопільської області. Усього опитуванням було охоплено 330 респондентів.

Відповідно до «Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається» професійна орієнтація містить такі елементи: професійна інформація, професійна консультація, професійний добір, професійний відбір та професійна адаптація [1, с. 47]. У загальноосвітніх навчальних закладах основними є профінформація, профконсультація та попередня профдіагностика; остання виконує функції професійного добору (відбору).

Насамперед проаналізуємо, наскільки уявлення педагогічних працівників щодо складників профорієнтації в загальноосвітніх навчальних закладах відповідають цьому переліку. Відповідно до позиції кожного третього респондента, до таких компонентів належить надання профінформаційних (32,4%) і профдіагностичних (34,2%) послуг, про проведення профконсультативної діяльності згадало лише 4,5% опитаних. Частина педагогічних працівників акцентувала увагу на роботі з батьками оптантів (9,1%), визначенні потреб ринку праці (4,5%), а деякі педагоги до компонентів профорієнтації віднесли складники професійного самовизначення учнів: самостійність вибору, усвідомленість його значущості, активна позиція оптанта щодо проблеми вибору фаху, психологічна готовність до адекватного професійного самоздійснення тощо.

На запитання щодо основних параметрів готовності школярів до вибору професії педагогічні працівники дали такі відповіді: кожен 5–6-й респондент основною складовою частиною готовності назвав власне визначеність школяра з вибором професії, кожен десятий підкреслив важливість самостійності такого вибору; необхідність наявності в оптантів необхідних здібностей до професії відзначили 16,2 % опитаних, відповідність інтересів і можливостей учнів вибраній ними професії – 7,2%, поінформованість школяра про майбутній фах і його орієнтування в світі професій – 9,1%; частина педагогічних працівників до параметрів професійного самовизначення віднесли сформованість оптанта як особистості, наявність у нього таких якостей,

як працелюбність, відповідальність, готовність до подолання труднощів, психологічна готовність до вибору фаху; кожен десятий педагог (9,9%) акцентував увагу на наявності в опитантів навчальних досягнень із профільних для майбутнього фаху предметів і високому рівні готовності до здачі тестів ЗНО. Водночас лише кожен десятий педагогічний працівник зазначає, що вибір професії опитантом є свідомим і самостійним. Частина респондентів (16,2%) вказує, що вибір фаху відбувається під впливом не зовсім усвідомленого внутрішнього імпульсу. Більшість педагогічних працівників вважає, що вибір фаху відбувається під впливом батьків або залежить від обставин, що склалися.

Загалом учителі поінформовані стосовно того, які професії бажать опанувати в майбутньому школярі: п'ятірка найпопулярніших професій серед опитаних нами старшокласників (учнів 9 і 11 класів) збігається з тими, які найчастіше вказують педагоги: лікар, юрист, програміст, економіст, учитель. Лише зафіксовано різницю в рангах: вчителі на перше місце серед бажаних для учнів вивели фах програміста, натомість в останніх він посідає третє місце, пропустивши вперед спеціальності медичної та економічної галузей. Чимало педагогічних працівників не назвали конкретні професії, а зазначили, що учні вибирають високооплачувані та престижні професії, що загалом відповідає дійсності.

Основними мотивами вибору фаху учнями переважна більшість учителів вважає високий рівень матеріального забезпечення професійної діяльності, престижність фаху, можливість побудувати успішну кар'єру, легкість влаштування за спеціальністю, відповідність професії інтересам опитанта. Натомість серед випускників шкіл п'ятірка провідних мотивів виглядає таким чином: відповідність професії інтересам, належні умови праці, високий рівень матеріального забезпечення професійної діяльності, відповідність професії здібностям, можливість вступати у взаємодію з людьми під час здійснення професійних обов'язків. Провідні мотиви вибору фаху учнями 9 класу виглядають так: відповідність професії здібностям, можливість вступати у взаємодію з людьми під час здійснення професійних обов'язків, відповідність професії інтересам, високий рівень матеріального забезпечення професійної діяльності, належні умови праці. Престижність майбутнього фаху як підставу для вибору певного трудового шляху вказав лише кожен 5–6-й учень 9 та 11 класів, можливість побудувати успішну кар'єру насамперед цікавить 13,6%

випускників шкіл і 4% дев'ятикласників. На особливості професії з точки зору успішного працевлаштування звертає увагу лише 5% учнів 9 і 11 класів. Натомість останній мотив вказало 39,6% учителів, які, найімовірніше, спроектували власні орієнтири відносно цієї проблеми, а не стали на позицію опитанта. Більшість педагогічних працівників не вважають, що учні намагаються обрати професію відповідно до своїх здібностей, однак це не відповідає дійсності.

Більшість педагогічних працівників вірно вважає, що визначальним чинником вибору фаху учнями є вплив їхніх батьків. Вчителі також адекватно оцінили значущість впливу представників професії на виникнення профінтересів у школярів. Разом із тим кожен 4–5-й учень підкреслює, що його вибір професії не залежить від жодного чинника, однак педагоги вважають, що так чи інакше певні чинники вплинули на професійне самовизначення учнів. Педагогічні працівники, на відміну від учнів, значно переоцінили вплив ЗМІ та друзів опитантів на вибір фаху останніми. Особлива різниця зафіксована між думками про значущість впливу самих педагогів на професійне самовизначення опитантів: 12,6% вчителів зазначили вплив педагогічного колективу як визначальний під час вибору фаху опитантами, однак не більше 5% учнів згодні з цією думкою.

За даними респондентів, найчастіше підготовкою учнів до вибору фаху в ЗОШ займаються педагогічні працівники (58,5%), психологи (36%) та вчителі-предметники (21,6%). Значно рідше до розв'язання профорієнтаційних проблем залучається адміністрація школи та інші працівники: соціальний педагог, педагог-організатор. Також частина респондентів вказують, що профорієнтацією зі школярами займаються представники професійно-технічної та вищої освіти. Мається на увазі не власне підготовка молоді до професійного самовизначення, а профінформація, профагітація на спеціальності, фахівців із яких готує відповідний навчальний заклад. Аналіз відповідей респондентів на питання про те, хто ж з педагогічних працівників ЗОШ повинен займатися профорієнтаційною діяльністю, виявив тісний взаємозв'язок з відповідями на попереднє запитання: більшість педагогічних працівників вважає, що підготовку учнівської молоді до вибору фаху має здійснювати класний керівник (48,6%), практичний психолог (40,5%) і вчителі-предметники (27,9%). Також окремі вчителі вважають, що профорієнтаційною діяльністю має займатися адміністрація школи. Водночас частина педагогів (7,2%) зазначає, що в ЗОШ має працювати спеціально підготовлена

особа – профорієнтатор, діяльність якого і буде спрямована на надання профконсультаційних послуг.

Найпоширенішою формою профорієнтаційної роботи в ЗОШ, за даними педагогічних працівників, є проведення відповідної бесіди (41,4%), при цьому кожен 4–5-й респондент виокремлює проведення виховної години на профорієнтаційну тематику. У деяких школах проводяться профорієнтаційні тренінги та профдіагностичні заходи (відповідне анкетування та тестування). Проблему підготовки молоді до профсамовизначення загальноосвітнім навчальним закладам допомагають розв'язувати представники центрів зайнятості, які інформують опантів про правила вибору фаху, надають матеріали про світ професій і тенденції на регіональному ринку праці. Також у школах відбуваються зустрічі з представниками професій, які розказують учням про свій професійний шлях, особливості опанування професії.

До інших профорієнтаційних заходів, які проводяться в ЗОШ, належать: проведення екскурсій на підприємства, профорієнтаційні семінари, круглі столи, випуск тематичних стінгазет, надання профконсультаційних послуг опантам. Окремі респонденти (6,3%) відзначили проведення елементів профорієнтації під час уроків. Цікаво, що дуже незначна частина педагогічних працівників (0,9%) відзначила використання терміналу в системі профорієнтаційної діяльності в ЗОШ.

Зіставлення переліку реально проведених профорієнтаційних заходів з найефективнішими з точки зору педагогічних працівників виявило такі тенденції: переважна більшість респондентів вказувало на бесіду як на профорієнтаційний захід, що найчастіше проводиться, водночас лише 11,7% опитаних педагогів вважають цю форму роботи ефективною. Схожа тенденція зафіксована і щодо проведення виховних годин: реально проводять їх 21,6% педагогів, ефективними ж їх вважають лише 5,4% респондентів. Про проведення зустрічей із представниками професій інформували 10,8% респондентів, водночас 20,7% педагогів відзначають їхню ефективність. Також позитивний баланс у співвідношенні «реально проведені – ефективні профорієнтаційні заходи» зафіксовано стосовно такої форми роботи, як екскурсії на підприємства, в установи й організації (відповідно 5,4% і 10,8%).

До ефективних профорієнтаційних заходів респонденти віднесли також співпрацю з представниками центрів зайнятості, проведення профдіагностичних методик, тренінгів, семінарів. Частина педагогічних праців-

ників відзначила ефективність проведення «дня відкритих дверей» професійно-технічними та вищими навчальними закладами. Окремі педагогічні працівники відзначають позитивні впливи аналізу прикладів успішної професійної кар'єри та проведення практичних занять, де учні можуть здійснити перші професійні проби. Чимало педагогічних працівників вважають, що ЗОШ повинна співпрацювати із центром зайнятості стосовно допомоги школярам у виборі фаху (39,6%), також велика частка респондентів (35,1%) наголошують на необхідності співпрацювати з навчальними закладами, де випускники шкіл зможуть опанувати майбутню професію, найчастіше при цьому згадуються вищі навчальні заклади. Серед інших інститутів соціалізації молоді, з якими ЗОШ повинна співпрацювати з метою допомоги особистості у виборі фаху, педагогічні працівники назвали соціальні служби для молоді, управління освіти, громадські організації.

До найбільших труднощів, що виникають під час здійснення профорієнтаційної роботи в ЗОШ, на думку респондентів, належать: незацікавленість учнів проблемою професійного самовизначення (16,2%), їхня невизначеність із вибором трудового шляху (13,5%) і безвідповідальне ставлення до розв'язання такої важливої проблеми, як вибір професії. Також до чинників, що ускладнюють здійснення профорієнтаційної роботи, педагогічні працівники відносять вплив сім'ї, який не завжди є конструктивним: нерідко рішення батьків стосовно подальшої професіалізації опантам не враховує його інтересів, можливостей чи потреб ринку праці. До інших чинників, що негативно впливають на реалізацію профорієнтаційних завдань в ЗОШ, на думку педагогічних працівників, належать некомпетентність самих шкільних профорієнтаторів та формальне виконання профорієнтаційних функцій: «деякі вчителі тільки роблять відповідні записи в журналах». Однією з причин цих явищ є відсутність належного профінформаційного забезпечення як опантів, так і профконсультантів. Також педагогічні працівники вказують на своє перевантаження іншими напрямками роботи, що перешкоджає можливості здійснювати профорієнтаційну діяльність на належному рівні. Частина респондентів (6,3%) акцентує увагу на недостатньому матеріально-технічному забезпеченню ЗОШ, відсутності можливостей для проведення профорієнтаційних екскурсій, здійснення професійних проб. Також респонденти звертають увагу на відсутність або ж недосконалість профдіагностичного інструментарію, на обмеженість вибору учнями профілю навчання тощо.

З точки зору педагогічних працівників до напрямів підвищення ефективності профорієнтаційної діяльності в ЗОШ належать: організація зустрічей з представниками професій; оптимізація навчального процесу: введення предметів профорієнтаційного спрямування, створення умов для можливості вибирати навчальні предмети самими учнями та забезпечення ефективної профілізації школи; введення в штатний розпис посади профконсультанта, спеціально уповноваженої особи, яка спрямовувала би свою діяльність власне на підготовку молоді до професійного самовизначення; належне профінформаційне забезпечення оптантів, їхніх батьків і шкільних профорієнтаторів, відповідна підготовка педагогічних працівників до здійснення профорієнтаційної діяльності; урахування потреб ринку праці та взаємодія з представниками центрів зайнятості, налагодження співпраці з усіма інституціями соціалізації молоді, насамперед із батьками оптантів; створення можливостей для здійснення професійних проб, збільшення мережі гуртків; наявність якісного інструментарію для профдіагностичної діяльності.

Окремі педагогічні працівники вказують на необхідність посилення адміністративного контролю за процесом здійснення профорієнтаційної діяльності, що стимулюватиме шкільних профорієнтаторів якісніше допомагати школярам у виборі фаху.

Аналіз результатів дослідження позицій педагогічних працівників стосовно проблеми профорієнтаційної діяльності в ЗОШ дає підстави зробити певні **висновки**.

Опитування виявило невисокий рівень обізнаності вчителів щодо теоретичних аспектів профорієнтації: інформованості педагогічних працівників про її компоненти (етапи), параметри готовності школярів до вибору професії. Більшість респондентів вважає, що лише окремі школярів свідомо та самостійно обирають майбутній професійний шлях, а основна маса оптантів у процесі професійного самовизначення орієнтуються на позиції батьків та інших значущих дорослих або ж вибір фаху зумовлюють обставини, що склалися. Педагогічні працівники загалом обізнані щодо соціально-професійних орієнтирів школярів: вчителі поінформовані про найпопулярніші професії серед оптантів, мотиваційну основу вибору фаху, основні чинники впливу на профсамовизначення учнів. Однак частина педагогів, відповідаючи на поставлені запитання, спроектувала власне бачення проблем, що не завжди відповідає міркуванням учнів.

Найчастіше в ЗОШ проблеми підготовки учнів до вибору фаху намагаються розв'я-

зувати класні керівники, практичні психологи, вчителі-предметники. Найпоширеніші форми профорієнтаційної роботи в ЗОШ, такі як бесіди та виховні години, не є ефективними з точки зору респондентів. Останні до дієвих заходів відносять організацію зустрічей з представниками професії, проведення профорієнтаційних екскурсій, застосування методик, що активізують діяльність самих оптантів.

До чинників, що перешкоджають проведенню профорієнтаційної роботи на належному рівні, вчителі відносять безвідповідальне ставлення самих учнів до проблеми власного професійного самовизначення, вибір фаху оптантами під тиском (насамперед батьків); недостатню компетентність педагогів, які виступають в ролі шкільних профконсультантів; низький рівень науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення профорієнтаційного процесу.

На думку респондентів, з метою покращення профорієнтаційної діяльності необхідно ввести посаду профконсультанта в ЗОШ і включити профорієнтаційні уроки в навчальний процес, організувати системну підготовку педагогічних працівників до належного виконання ними профорієнтаційних функцій, налагодити координацію дій і співпрацю усіх зацікавлених сторін; створити умови для визначення професійних інтересів, можливостей оптантів, у тому числі організувати професійні проби, формувати в школярів активну позицію стосовно проблеми вибору фаху, стимулювати їх до розвитку професійно важливих якостей.

Урахування вищезазначених позицій педагогів під час підготовки їх до виконання профконсультантських функцій сприятиме покращенню профорієнтаційної діяльності в школах. Перспективи подальших розвідок вбачаються в створенні ефективної системи забезпечення готовності шкільних профконсультантів до надання допомоги учням при виборі професії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Збірник нормативних, інструктивних та методичних матеріалів з питань професійної орієнтації незайнятого населення та інших категорій громадян. – К. : ІПК ДСЗУ, 1997. – 137 с.
2. Садова Т.А. Професійна компетентність та готовність до педагогічної діяльності: сутність і взаємозв'язок / Т.А. Садова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/331/84>.
3. Чорна І.М. Формування психологічної готовності майбутнього вчителя до профорієнтаційної роботи у школі: автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / І.М. Чорна. – К., 2003. – 20 с.